

यूरोपीय संघ : आर्थिक आवद्धीकरण वा एकिकरणको शुरुवात ?

✍ गोपीनाथ मैनाली*

पृष्ठभूमि

कतिपय साना राष्ट्र विखण्डनतर्फ अभिमुख छन् भने ठूला र सम्पन्न कहलिएका राष्ट्रहरू पुनः एकिकरणको अभियानमा लागेका छन् । साना र नवप्रजातान्त्रिक मुलुकहरूमा स्वायत्तताको नाममा राष्ट्रिय विखण्डनको अवाज तीव्र भैरहेको समयमा हरेक दृष्टिकोणमा विकसित महादेश यूरोपका सम्पन्न मुलुकका नागरिकहरू 'साभा यूरोपीय पहिचान' का लागि एकिकरणको दिशामा तीव्रतर छन् । यो अभियान शीतयुद्धको समयमा हुने गरेको जस्तो राजनैतिक र सामरिक गठबन्धन नभै आर्थिक र सांस्कृतिक एकिकरणको अभियान हो । यसलाई समकालीन विश्वमा 'यूरोपीय संघ' भन्ने गरिन्छ भने समान स्वार्थ भएका अल्पविकसित मुलुकहरूले यसवाट शिक्षा लिएर आफ्ना समस्याको क्षेत्रीयस्तरमा समाधान खोज्न सक्नेछन् ।

कसरी विकसित भयो यूरोपीय संघको अवधारणा ?

सन् १६४८ देखि नै यूरोपमा वेष्टफेलिया प्रणाली अन्तर्गत राष्ट्रहरूबीच सम्मेलन गरी राजनीतिक तथा सामरिक विषयमा सन्धि गर्ने गरिन्थ्यो । यूरोपेली मुलुकहरूमा सो समयभन्दा अधिदेखिनै रहेको साम्राज्यविस्तारको महत्वाकांक्षाले उत्पन्न हुने गरेको विवाद निरोपणका लागि कहिले भियना सम्मेलन, कहिले पवित्र गठबन्धन, कहिले हेग सन्धि जस्ता प्रक्रियावाट प्रयासहरू हुँदै आएका थिए । तत्कालिन समयमा यूरोपका शक्ति (विश्वकै शक्ति) का रूपमा चिनिएका मुलुकहरू इटाली, अष्ट्रिया, फ्रान्स, पोर्चुगल, स्पेन, प्रसिया, स्पेन, वेलायत आदि प्राकृतिक स्रोतको कच्चा, सामुद्रिक मार्ग र व्यापार विस्तारका लागि आपसमा विवाद र कलह गरिनै रहन्थे । यथार्थमा यी विषयहरू साम्राज्यवादको विस्तारमा केन्द्रित थिए । यूरोप तुलनात्मक रूपमा चेतनाको विस्तार र राजनैतिक प्रणालीको विकास भएको महादेश भएकाले अमेरिका, अफ्रिका तथा एशियाका मुलुकहरूमा रहेको प्राकृतिक स्रोत तथा व्यापारका लागि यूरोपीय मुलुकहरूको आँखा गाडिएको थियो भने यी मुलुकहरू ती महादेशका स्रोतसाधनमाथि पहुँच विस्तार गर्नका लागि सभा, सम्मेलन, सन्धि र सम्झौतामार्फत समझदारी र सन्तुलन कायम गर्दथे । अन्य महादेशका मुलुकहरूले सङ्गठित रूपमा उनीहरूमाथि कुनै आँखा नलागाओस भन्ने तर्फ पनि यूरोपीय मुलुकहरू सचेत थिए । सन् १८१५ मा आइपुग्दा राजनैतिक र सामरिक उद्देश्य पूरा गर्नका लागि यूरोपेली संघ (Concert of Europe) समेत बनाउन सफल भए । तर आपसी शक्ति संघर्ष र साम्राज्य विस्तारको प्रतिस्पर्धाले यो संघ लामो समयसम्म संघात्मक धारणाको स्थायी संयन्त्र बन्न भने सकेन । साथै यूरोपभित्र पनि साना राष्ट्रहरू शक्ति राष्ट्रवाट स्वाधिन हुन थाले ।

* श्री मैनाली लोक सेवा आयोगसंग सम्बद्ध हुनुहुन्छ ।

तर दोस्रो विश्वयुद्धको अन्तपछि स्थायी शान्तिको अन्तर्राष्ट्रिय प्रशासनका लागि सन्फ्रान्सिस्को सम्मेलन (१९४५) पछि स्थापित संयुक्त राष्ट्र संघ वडापत्रको धारा ५२ देखि ५४ सम्मका व्यवस्थाले आर्थिक तथा सामाजिक विकास र भाइचारा वृद्धि गर्ने उद्देश्यले क्षेत्रीयस्तरमा सङ्गठनहरू खोल्न सकिने उदार प्रावधान राखेकाले विभिन्न महादेशका समान स्वार्थ भएका राष्ट्रहरू आपसमा संघ तथा सङ्गठन बनाउन व्यस्त रहे । अरब लिग, अफ्रिकी एकता सङ्गठन, अमेरिकी राष्ट्रहरूको सङ्गठन, आशियान र यूरोपीय आर्थिक समुदाय यसका केही उदाहरणहरू हुन ।

अहिले हामीले बुझ्ने गरेको यूरोपीय संघ यसअघिको यूरोपीय आर्थिक समुदाय (European Economic Community) को विकसित रूप हो । सन १९५७ मा तात्कालीन संघीय गणतन्त्र जर्मनी, फ्रान्स, इटाली, बेल्जियम, नेदरल्याण्ड्स र लक्जेम्बर्गले सन्धि गरी आर्थिक विकास र सहयोगको क्षेत्र विस्तार गर्ने उद्देश्यले सन १९५८ देखि यूरोपीय आर्थिक समुदायको स्थापना गरे । यूरोपीय आर्थिक समुदाय सदस्यहरूबीच व्यापारिक तथा आर्थिक गतिविधिलाई समुदायभित्र समान रूपमा अपनाउन प्रतिवद्ध थियो जसको आशय व्यापार उदारीकरणमार्फत जीवनस्तरको सुधार गर्नु थियो । सदस्य राष्ट्रहरूबीच समान सांस्कृतिक पृष्ठभूमि रहेको र कुनै न कुनै आर्थिक विशेषता सम्पन्न भएकाले पनि 'साभा यूरोपेली बजार' बनाउने अवधारणालाई सजिलै कार्यान्वयन गर्न सकियो । अर्को शब्दमा भन्दा यो क्षेत्रीय आर्थिक गठबन्धन (Regional Economic Block) थियो जसले आफूभित्र वस्तु तथा सेवाहरूको गतिशीलतालाई सीमाशुल्क र अन्य अवरोध लगाएन र वाह्य विश्वसंग गरिने आर्थिक व्यवहारलाई समेत समान रूपमा अपनाउन पुग्यो ।

म्यास्ट्रिच संधिपछिको यूरोपीय संघ

सन १९५८ मा स्थापित यूरोपीय आर्थिक समुदायको पृष्ठभूमिमा रहेर नै हालको यूरोपीय संघको विकास भएको हो । सन १९९२ मा दि नेदरल्याण्ड्सको सुन्दर व्यापारिक शहर म्यास्ट्रिचमा जर्मनी, फ्रान्स, पोर्चुगल, बेल्जियम, इटाली, दी नेदरल्याण्ड्स, लक्जेम्बर्ग, अष्ट्रिया लगायत का १२ राष्ट्रले हस्ताक्षर गरी यूरोपीय आर्थिक समुदायलाई यूरोपीय संघमा परिणत गरेको घोषणा गरे । 'Maastricht Treaty' पछिको 'यूरोपीय संघ' राज्यहरूको संघात्मक प्रणालीतर्फ प्रवेश गरिसकेको छ भने राज्यहरू आफ्नो सार्वभौम शक्तिलाई संघतह (Supranational level) मा समर्पण गरिरहेका छन् । संघको कार्यालय पनि यूरोपीय आर्थिक समुदायको कार्यालय रहेकै स्थान ब्रसेल्समा छ ।

यूरोपीय आर्थिक समुदायले यूरोपलाई आर्थिक आवद्धीकरण (Economic integration) गर्ने सफलता प्राप्त गरिसकेकाले म्यास्ट्रिच सन्धिको कार्यान्वयनमा भावनात्मक सहयोग सवै सदस्यबाट स्वाभाविक रूपमा देखिन पुग्यो । यस सन्धि अघि सदस्य राष्ट्रबीच आर्थिक आवद्धीकरणका विभिन्न चरणहरू जस्तो सौविध्यपूर्ण व्यापार, स्वतन्त्र व्यापार, भंसार यूनियन, साभा बजार र मौद्रिक एवं वित्तीय नीतिको सामान्यीकरणलाई पार गरिसकेकाले यूरोपीय संघका राष्ट्रहरूको अर्थतन्त्र एक भैसकेको थियो । वस्तु तथा सेवाहरूको स्वतन्त्र प्रवाह मात्र होइन, उत्पादनका साधनहरू, लगानी जस्ता पक्षहरूमा आर्थिक-गैह आर्थिक कुनै अवरोध बाँकी थिएन । जव म्यास्ट्रिच सन्धि भयो, त्यसपछि सन २००३ देखि आर्थिक कारोवारकालागि एकल मुद्रा प्रचलनमा ल्याउने काम भयो । संघमा त्यतिवेला कायम भएका १५ मध्ये ११ राष्ट्रले एकल मुद्रामान 'यूरो' (Euro) अपनाए । सदस्यहरूले यस अघि प्रचलनमा ल्याएका राष्ट्रिय मौद्रिक मानक गिल्डर, फ्रैंक, क्रोनर, पेसो, मार्क सबैलाई एकसाथ यूरोले विस्थापन गर्‍यो । हाल यूरो अपनाउने मुलुक (Euro Zone) मा १३ मुलुक पुगिसकेका छन् भने निकट भविष्यमा केही राष्ट्र थपिने संभावना देखिएको छ । त्यस्तै संघमा आवद्ध मुलुकहरूको संख्या पनि १५ पुगेको छ भने टर्की पोल्याण्ड आदि प्रवेशको तैयारीमा छन् ।

संघको संरचना र कार्य प्रणाली

एउटा सार्वभौम राज्यमा जेजति संरचनाहरू हुन्छन्, यूरोपीय संघमा ती सबै विशेषताहरू पाउन सकिन्छ । राज्यहरू Supranational structure मा गैरहेका छन् । त्यसैले उनीहरूसंग संघको छुट्टै विधायिका छ । यसले सदस्य राष्ट्रहरूले राज्य तहमा लागू गर्ने नीति कार्यसूचीलाई निर्दिष्ट पार्दछ । सदस्य राष्ट्रहरूले संसदमा प्रतिनिधित्व गर्ने सांसदहरू पठाउदछन् । कुल सदस्य संख्या र राज्यहरूको प्रतिनिधित्व गर्ने संख्या पनि वृद्धो क्रममा रहेकाले हालको ४३४ सांसद संख्या नै अन्तिम हो भन्न सकिदैन । यूरोपेली संसदमा ठूला राष्ट्रहरू फ्रान्स,

जर्मनी, इटाली, स्पेन र बेलायतको प्रतिनिधित्व संख्या अरुको भन्दा बढी छ । दोस्रो महत्वपूर्ण अङ्ग यूरोपेली आयोग (European commission) हो यो संघको सबै क्रियाकलापको मुटुमा रहने कार्यकारी निकाय हो । आयोगले संघले गरेका सन्धि सम्झौता र संसदका निर्णयहरूको कार्यान्वयन गर्दछ । तर यसकालागि आयोग एकै काम भने गर्दैन, सदस्य राष्ट्रका सरकारसंग साभेदारी गरेर कार्यान्वयन गर्दछ । आयोगले खास विषयमा निर्णयका लागि प्रस्ताव बनाई परिषदमा पेश पनि गर्दछ भने कतिपय विषयहरू त्यहामार्फत संसदमा समेत प्रस्तुत हुने गर्दछन् । आयोगमा १५ सदस्य राष्ट्रवाट २० जना कार्यकारी आयुक्त रहने गर्दछन् जसमा ठूला राष्ट्रहरूका रूपमा रहेका फ्रान्स, जर्मनी, इटाली, स्पेन र बेलायतवाट दुई दुई जना र अन्यवाट एक एक जना प्रतिनिधित्व हुन्छ । तर आयोगमा प्रतिनिधित्व गरेपछि उनीहरूको दलीय तथा राष्ट्रिय अस्तित्व भने रहदैन । यी आयुक्तहरू सदस्य राष्ट्रका राष्ट्रिय जीवनमा महत्वपूर्ण भूमिका खेलेका उच्च प्रशासक, पूर्व मन्त्री, सांसद र पदाधिकारीमध्येवाट पठाइन्छ । आयोगसंग २३ जना महानिर्देशक र विशेषकृत पदाधिकारी अन्तर्गत करिब १५ हजार कर्मचारी को स्थायी संरचना छ । जहाँ सदस्य राष्ट्र का ११ भाषालाई सामान्य कामकाजी भाषा र ६ भाषालाई प्रमुख भाषाको हैसियत प्रदान गरिएको छ ।

तेस्रो महत्वपूर्ण अङ्ग यूरोपेली परिषद (European Council) हो जुन संघको स्रोत साधन जुटाउने र विनियोजन गर्ने अङ्ग हो । संघका सदस्यहरूको सापेक्षिक योगदानका आधारमा सदस्य राष्ट्रहरूको मताधिकार निश्चित गरिएको छ । संघका सदस्य राष्ट्रहरूले गर्ने राजकीय आयको खास प्रतिशत संघको कार्यप्रणालीका लागि जाने स्वचालित परम्परा कायम गरिएको छ ।

उल्लेखित प्रमुख अङ्गहरू बाहेक यूरोपेली न्यायालय, यूरोपेली अम्बुड्सम्यान, यूरोपेली लेखापरीक्षण अदालत, यूरोपेली लगानी बैक, यूरोपेली केन्द्रीय बैक, यूरोपेली सामाजिक समिति आदि निकाय पनि म्याष्ट्रिख सन्धिको प्रावधानलाई मूर्त रूप दिन सतत क्रियाशील छन् । यसर्थ हामी भन्न सक्छौ कि यूरोप विस्तारै संघीय राज्य प्रणाली (federal system) तर्फ लम्किरहेको छ । यस विषयको प्रश्नमा यूरोपेली संघकी एकजना निर्देशकले त्यसो होइन, यूरोपीय पहिचानका लागि आवद्धीकरणको आदर्श (उच्चतम) अभ्यास मात्र गरिएको भन्ने उत्तर दिन पुगिन । उनका अनुसार पूर्व शोभित संघकोजस्तो Confederation को निर्माण भएको भन्नु यूरोपीय संघको अवधारणालाई नबुझ्नु सरह छ । वरु यो संरचनाले राज्य तहमा संघका नीतिलाई Harmonized गर्ने गर्दछ । उत्तर जसरी दिए पनि संघ वाहिरका एशियाली अफिकालीहरू यसलाई आवद्धीकरणभन्दा माथि संघीकरण गरिरहेका छन् ।

के उपलब्धि दिएको छ त संघले ?

यूरोप परापूर्व कालदेखि नै गोलाद्धका अन्य क्षेत्रभन्दा विकसित मुलुक हो । भूपरिवेष्ठित लक्जेम्बर्ग होस वा समुद्रमुनिको नेदरल्याण्ड्स वा अन्य साना ठूला राष्ट्र, सबै नै विकासको सम्मानितस्तर कायम गरिसकेका मुलुक हुन । त्यसैले आर्थिक विकासको गति पक्कन अझ भनौ गरिवी र अभाववाट माथिकोस्तर कायम गर्न तमिसरहेको एशिया-अफ्रिका वा ल्याटिन अमेरिकाका क्षेत्रीय सङ्गठनभन्दा हरेक आयाममा यूरोपीय संघ फरक देखापर्दछ । न एशिया, अफ्रिका र ल्याटिन अमेरिकाकोजस्तो राजनैतिक संवेदनशीलता एवं आपसी विवादनै यूरोपीय संघका मुलुकहरूबीच देख्न सकिन्छ । अर्कोतर्फ यस अघि नै साभा वजारको अवधारणाले मूर्त रूप पाइसकेको आपसी प्रतिस्पर्धा र इर्ष्याभाव पनि संघका सदस्यहरूबीच देखिएको छ ।

यूरोपीय संघको सबैभन्दा ठूलो परिणाम नै 'यूरोपेली भावना' को विकास हो । यसले 'यूरोपेली पहिचान' 'यूरोपेली समझदारी' र 'यूरोपेली स्तर कायम गर्न महत्वपूर्ण योगदान गरिसकेको छ । अब उनीहरू भन्न थालिसकेका छन् 'European Citizenship' । संघ अन्तर्गतका सदस्य राष्ट्रका नागरिकहरू राज्य तहका नागरिक पनि हुन भने यूरोपेली संघका नागरिक पनि (भलै कि नागरिकताको प्रमाण पत्र जारी नगरिएको होस) । यसर्थ यूरोपेलीहरू कमशः यूरोपेली नागरिक भावनामा वेस्सरी कस्सिदै छन् । वेल्गी वा डच नागरिकताभेदलाई यूरोपीय संघीय पहिचानले प्रतिस्थापन गर्दछ । राज्यका सीमानाहरू पूर्णतः भत्किसकेका छन् । आर्थिक र व्यापारिक सीमामात्र होइन, राजनैतिक सीमा पनि करिब भत्किसकेको छ । निर्वाचनको मताधिकार वाहेक एक राष्ट्र र अर्को राष्ट्रको नागरिकबीच कुनै विभेदता नै देखिदैन । एउटा फ्रेञ्चले 'डोइचे वाह्न' को सहूलियत सहजै उपयोग गरिरहेको हुन्छ भने जर्मन नागरिक 'फ्रेञ्च मेट्रो' को सुविधावाट कति पनि वञ्चित छैन । संघभित्रको कुनै नागरिकले अर्को

राज्यमा सम्पत्ति आर्जन गर्न र पेशा व्यवसाय अपनाउन कानूनी वा सामाजिक अवरोध नै छैन । वृष्टिश पेट्रोलियम र शेलले जसरी बेलायतमा काम गरिरहेको छ त्यसरी नै जर्मनी वा नर्वेमा गर्न सक्छ । फिलिप्स र अल्काटेलले हल्याण्डमा गर्ने व्यवसाय जसरी इटालीमा पाउछ त्यसरी नै टेलिफोनिकाले हल्याण्डमा गरिरहेकै छ । डेनिस हाइनेकेन अब डच लिम्बर्ग र वेल्सी जुपेलेनेरसंग भाइचारा गरिरहेको छ । हल्याण्डको राष्ट्रिय ध्वजा वाहक रोयल डच एयर (के एल एम) को सञ्चालन नै एयर फ्रान्सले गरिरहेको छ । ब्राण्ड र उत्पादनलाई यसको र उसको भनेर छुट्याउनु नै आवश्यक छैन । यूरोपको उत्पादन हो होइन मात्र अहम कुरा हो । वेल्जियमको प्रोफेसरले नेदरल्याण्ड्समा घरजम गरेर कोलन शहरमा अध्यापन अनुसन्धान गर्नु सामान्य हो । सांस्कृतिक पहिचान पनि एकै भएकाले संघको सफलता सहज भएको हो ।

वाह्य मुलुकबाट प्रवेश पाउने सामानहरूमा यूरोपीय संघभित्र समान शुल्कको व्यवहार गरिन्छ । त्यसो त कुनै विदेशी नागरिकले पन्छ मुलुकका कुनै डिपार्टमेण्ट स्टोरबाट खरिद गरेका सामानको कर फिर्ता सुविधा कुनै पनि मुलुकको विमानस्थलबाट मिनेटै लिन सक्छ । अष्ट्रेलिया, वेल्जियम, डेनमार्क, फिनल्याण्ड, फ्रान्स, जर्मनी, ग्रीस, आयरल्याण्ड, इटाली, लक्जेम्बर्ग, नर्वे, नेदरल्याण्ड्स, पोर्तुगल, स्पेन र स्वीडेनमध्ये एकदेशबाट जारी भएको प्रवेशाज्ञा पाउने व्यक्तिले ती सबै मुलुकमा समान विनारोकटोक सहज रूपमा आवत जावत गर्नसक्छ । त्यति मात्र होइन संघभित्र प्रवेश गर्न वा बाहिर जान बाहेक अन्य समयमा विदेशीले कुनै पहिचानपत्र बोक्नु पनि आवश्यक छैन यदि उसले अवैध काम गरेको छैन भने । परिचय पत्र वा राहदानी त्यतिवेला नै खोजिन्छ जति बेला उसबाट कानूनको उल्लङ्घन हुन्छ ।

यूरोपीय संघमा आवद्ध १५ मुलुकसंग ३८ करोड जनताबीच दरिलो रूपमा भावनात्मक एकिकरण भएको छ । संघको वास्तविक सफलता नै यूरोपीय पहिचान र उच्च भाइचाराको विकासमार्फत यूरोपीय जीवनस्तर कायम गर्नु हो । त्यसैले निकै सानो मुलुक लक्जेम्बर्ग र निकै ठूलो मुलुक जर्मनीका नागरिकहरूका भावना संघभित्र समान रूपमा सम्बोधित छन् । त्यसैले कुनै राज्यको नागरिकमा उच्चताभाष र कुनै राज्यको नागरिकमा लघुताभाष अलिकति पनि देखिदैन । संघको संरचना र यस अन्तर्गतका सङ्गठनहरूमा सबै सदस्यको सम्मानजनक प्रतिनिधित्व र समान व्यवहार छ । फ्रैंकफर्टस्थित संघको केन्द्रीय बैंकले संघकालागि मौद्रिक नीति तर्जुमा गर्दछ । अब इटालिन लिराको अवमूल्यन हुने छैन न मार्क वा क्रोनरको उच्चमूल्याङ्कन नै । सबै स्थानीय मौद्रिक एकाईलाई यूरोले विस्थापन गरिसक्यो । त्यसैले अब मूल्य पनि यूरोपीयस्तरमा कायम छ । अब खास वस्तुको खरिद गर्न खास शहरमा जाने वानी संघका नागरिकमा वस्न थालेको छ । कोलन र म्याष्ट्रिच यूरोपका वर्ष बजार बन्न थालेका छन्, पेरिस र ओस्लोका उपभोक्ताहरू त्यसै गर्दछन् । यसले मूल्य एकरूपता त कायम गर्छ नै यसभन्दा बढी जीवनशैलीलाई पनि समस्तरमा राख्ने आधार तयार पारेको छ । जसले निकट भविष्यमै टर्की र ग्रीस पनि फ्रान्स र स्वीडेनको स्तरमा पुग्ने छन् । किनकी समान अवसर र समान मूल्यस्तरले केही तल मूल्यस्तर भएका मुलुकहरू पनि संघभित्र आवद्ध भएपछि स्वत माथि पुग्ने संभावना रहन्छ । नेपाली समाजको थकाली परम्परामा कमजोर थकालीलाई अन्यले सहयोग गरेर माथि पुऱ्याएजस्तै संघभित्रका कमजोर मुलुकहरू पनि स्वतः माथिल्लो जीवनस्तरमा पुग्ने स्वचालित संरचना संघले दिएको छ । त्यसैले संघको सदस्यता नलिएका मुलुकहरू संघमा आवद्ध हुने तीव्र इच्छामा छन् ।

संघ अन्तर्गतका मुलुकहरूको वाह्य विश्वसंग समान दृष्टिकोण छ । यसर्थ विदेशी मुलुक तथा संघ-संस्थामा यूरोपेली मुलुकहरूले एकै खाले व्यवहार गर्ने गर्दछन् । मध्यपूर्वको विषयमा फ्रान्स र जर्मनीको बोली उस्तै हुन्छ किनकी यूरोपेली संसद, आयोग र परिषदका नीतिखाकाभिन्न रहेर नै उनीहरूले विदेश व्यवहारलाई व्यवस्थित गरेका छन् । नेपालको लोकतान्त्रिक आन्दोलनमा तत्कालीन अध्यक्ष फिनल्याण्डले दिएको वक्तव्य अरु राष्ट्रहरूको पनि वक्तव्य सरह थियो । संघले संघ बाहिरका १०० मुलुक र दर्जनौ क्षेत्रीय सङ्गठनहरूसंग वार्ता तथा सन्धि गरिसकेको छ । विकासोन्मुख मुलुक र संघका सदस्य राष्ट्रहरूबीचको सम्वादसूत्रको काम पनि संघले गरेको छ । त्यसो त संघका सदस्यहरू विकासोन्मुख मुलुकहरूसंग प्रत्यक्ष सहयोग गर्न वा संघमार्फत सहकार्य गर्न पनि स्वतन्त्र छन् तर स्वतन्त्र रूपमा गरिने विकास साभेदारीले संघको अवधारणा र सिद्धान्तले निर्देशात्मक भूमिका खेल्ने गर्दछ । उदाहरणका लागि नेपालमा यूरोपीय संघको सहयोग कार्यक्रम पनि सञ्चालित छ र सदस्यहरूका स्वतन्त्र सहयोग निकाय डानिडा, फिनिडा, नोराड, एसएनभी, जीटीजेड, डिफिडजस्ता निकाय पनि मानव विकासका विभिन्न पक्षमा सहकार्य गरिरहेका छन् । त्यस्तै WTO, ASEAN, NAFTA, आदि वहुराष्ट्रिय

निकायसंग संघले सदस्य राष्ट्रहरूका तर्फबाट वार्ता गर्दछ। कुनै वहराष्ट्रिय निकायमा यूरोपीय संघका सबै मुलुक एकसाथ प्रवेश गर्दछन्। जस्तो की WTO मा देखियो।

यसर्थ हामी भन्न सक्छौं कि म्याष्ट्रिच सन्धिपछिको यूरोपीय संघले यूरोपलाई भावनात्मक रूपमानै आवद्ध गरिसकेको छ। स्वास्थ्य, शिक्षा, वातावरण, सामाजिक सुरक्षाजस्ता देशगत नीतिहरू पनि समान छन्, विकास क्रियाकलापलाई समान रूपमा अपनाउन Trans-European Networks (TENs) अपनाइएको छ। यूरोपेली मौद्रिक पदाधिकारीको रूपमा छुट्टै संघीय बैंक छ। ठूला शक्ति राष्ट्र, सामरिक विषय र साना गरिव राष्ट्रलाई गरिने व्यवहारमा पनि समानता छ। समान विदेश नीति, समान न्याय प्रणाली र प्रहरी नीति पनि अपनाइएकाले अब यूरोप भन्नु संघीय राज्य र सदस्यहरू संघीय प्रणालीका राज्यहरूजस्तो देखिएका छन्।

संघीय प्रणाली चुनौतीमुक्त छ त ?

यूरोपीय संघका सामु अवसर र सफलता मात्रै छन् भन्नु पनि संघका विषयमा सतही बुझाई मात्र हो। यसभित्र ठूला चुनौतीहरू पनि छन्। म्याष्ट्रिच सन्धिको प्रमुख आशय यूरोपीय पहिचान कायम गर्नमा केन्द्रित छ। तर यूरोपको परिभाषा के हो ? यूरो जोन मा प्रवेश गरेका सदस्य मात्र यूरोपको परिभाषामा पर्दछ वा यस परिभाषाले यूरोपीय संघका सदस्य सबै राष्ट्रलाई समेट्छ ? वा यूरोप महादेशका सबै मुलुक नै यूरोपको वृहद परिभाषामा पर्दछ ? यसमा स्पष्टता देखिदैन। यूरोपीय संघका अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध विभागका पदाधिकारीहरू यस विषयका जवाफ दिन सक्तैनन र केही अन्यौल रहेको स्वीकार्छन्। उनीहरूको जवाफमा पनि फ्रेञ्च, वेलायत, जर्मनी र इटालीको स्वर समावेश छैन। म्याष्ट्रिच सन्धिको प्रमुख साभेदार मुलुक वेलायत अहिले पनि भीसा अवरोधमा अडिग छ भने साभेदा मुद्रामानमा पनि प्रवेश गर्न चाहिरहेको छैन। आफ्नो मुद्रा पौण्डमा रहेका वजन वचस्व कायम गर्न खोजेको आरोप यूरो जोनका सदस्यले उसमाथि लगाउने गरेका छन्। वेलायती मनोविज्ञानले संघलाई आफू विरुद्धको मञ्च हुनसक्ने खतरा देखिरहेको छ भन्ने अडकलवाजी पनि नदेखिएको होइन। पोल्याण्ड, टर्की, ग्रीस जस्ता राष्ट्रहरूको प्रवेशले यूरोपेलीस्तर र समझदारी तत्काल हासिल गर्न सकिन्छ र भन्ने प्रश्न पनि संघभित्र देखिन्छ। संघको आन्तरिक संरचनाभित्र नजानिदो रूपमा जर्मनहरूको हावी छ। जर्मन अर्थतन्त्र पनि तुलनात्मक रूपमा विस्तार भएको, जनसंख्या र क्षेत्र पनि अरुको भन्दा कैयन गुणा ठूलो भएकोले संघमा आवद्ध हुँदा साना अन्य सदस्यलाई भन्दा आफूलाई घाटा परिरहेको छ भन्ने अनुभूति पनि जर्मनहरूमा छ। दीर्घकालमा उसको अर्थतन्त्रले तुलनात्मक फाइदा विस्तार गर्ने भित्री सपना जर्मनहरूले देखेका होलान जुन स्वाभाविक पनि हो त्यसैले जर्मनहरू संघलाई गतिदिन वढी नै लागिपरेका छन्। साथै जर्मनहरू यूरोपीय संघभित्र 'जर्मन पहिचान' कायम गराउन चाहन्छन्। जुन यूरोपीय पहिचान (European Citizenship) का लागि अवरोध पनि हो। वेलायत सामरिक महत्व राख्न चाहन्छ। त्यसैले उ अमेरिकी सुरक्षा र विदेशनीतिसंग समान स्वरमा छ तर अन्य सदस्यहरू यसमा असंलग्न हुन चाहन्छन् जुन उनीहरूको दृष्टिकोणमा यूरोपीय पहिचान हो। संघभित्र सांस्कृतिक रूपमा समानता भए पनि भाषिक समानता छैन। संघका क्रियाकलापहरू ६ भाषामा अनुवाद हुने प्रणाली ब्रसेल्सस्थित कार्यालयमा छ। तर यसले सबै मुलुकको प्रतिनिधित्व गरिरहेको भने छैन जुन सम्भव पनि छैन। सेवा र वस्तुको प्रवाह तथा मानिसहरूको स्वतन्त्र आवत जावतले अपाराधिक जोखिम पनि विस्तार गरिरहेको छ। मुशलमानहरू रणनीतिक रूपमा यूरोपको उपयोगमा लागेका छन् कारणतः उनीहरूको जनसंख्याको अनुपात बढ्दै छ। तर यूरोपको जनसंख्या वृद्धिदर घट्दो कममा रहेको र विस्तारै एजिङ्ग समस्या भित्रिन लागेकाले अन्ततः आप्रवासीको समस्या त आउने होइन भन्ने देखिएको छ। अमेरिकी नीतिमा आएको परिवर्तन (विशेषतः अरब र मुशलमानहरूलाई हेर्ने दृष्टिकोण) ले कतिपय अमेरिकीहरू पनि यूरोप भूमिलाई सुरक्षित सम्झी वसाई सार्ने कममा छन्। संघका साना राष्ट्रका लागि यो पनि चुनौती हुन सक्छ। संघमा संयुक्त अधिराज्य, जर्मनी, फ्रान्स, स्पेन र इटालीले ठूला सदस्यको दर्जा पाएका छन्। परिणामतः आयोग, संसद, परिषद र कर्मचारी संरचनामा पनि उनीहरूको सापेक्षिक प्रतिनिधित्व वजनदार छ। जसले लक्जेम्बर्ग, फिनल्याण्ड, अष्ट्रिया र वेल्जियमजस्ता साना राज्यलाई हीनताबोधमा नपुऱ्याउला भन्न सकिदैन। यूरोपीय संघको भण्डामा वाह तारा अङ्कित छन् जुन म्याष्ट्रिच सन्धिको प्रमुख पक्षहरूको साङ्केतिक प्रतिनिधित्व हो। तर सदस्यको विस्तारले यसमा पनि भावनात्मक असर पार्छ कि ? साथै संघको आर्थिक तथा सामरिक सफलता बढ्दै जाँदा (दोस्रो युद्धका पराजित शक्तिको बोलबोला रहेकाले) विगतको बदलाभाव त जन्मने होइन ? अन्य मुलुकका

मानिसहरूले आशङ्का गरिरहेका छन् । यूरोप भीमकाय आर्थिक संरचना त हुँदै हो, उसको आर्थिक सवलता बढ्ने क्रम पनि निरन्तर भएकाले अन्य व्यापारिक तथा आर्थिक मञ्च-संस्थामा उसको सवल प्रस्तुती अन्ततः गरिवी, रोग, द्वन्द्व र अशिक्षामा रहेका विकासोन्मुख मुलुकका प्राथमिकतालाई विश्वमञ्चबाट त अलग्याउदैन ? यी यस्ता प्रश्न र आशङ्का हुन जसको उत्तर तत्कालमा पाइदैन । यो त भावी दिनमा संघले गर्ने व्यवहारले देखाउने कुरा हो ।

संघबाट अरुले के शिक्षा लिन सक्छन् त ?

एशिया तथा अफ्रिकाका मुलुकहरू पनि कुनै न कुनै रूपमा क्षेत्रीय गठबन्धनमा आवद्ध भै आर्थिक आवद्धीकरणको यात्रा गरिरहेका छन् । समकालिन विश्वमा कुनै पनि मुलुक एक वा सोभन्दा बढी क्षेत्रीय आर्थिक सहयोग सङ्गठनको सदस्य नभएर एकलै रहनु सम्भव छैन । म्यान्मारजस्तो राजनैतिक मञ्चमा एकिएको मुलुक पनि आर्थिक मुद्दामा अरु मुलुकहरूसँग सहकार्य गरिरहेको छ । आर्थिक एकिकरणका प्रयासहरूमा व्यापार, लगानी, मौद्रिक तथा वित्तीय प्रक्रियाहरू प्रमुख छन् । यसर्थ कुनै पनि मुलुक क्षेत्रीय सहयोगको लहरबाट पृथक बस्न नसक्ने भएकाले यूरोपीय मुलुकको आर्थिक सफलताको इतिहासबाट उनीहरूले प्रसस्त शिक्षा लिन सक्दछन् । संभावना र स्वार्थमात्र समान नभै समस्या पनि समान भएका सार्क मुलुकहरूले पनि यसबाट प्रशस्त शिक्षा लिएर भावी कार्यदिशा निश्चित गर्न सक्दछन् । किनकी सार्कले स्वतन्त्र व्यापार सन्धि पहिले नै गरिसकेको छ तर भौतिक, आर्थिक र मनोवैज्ञानिक अवरोध कायमै भएकाले एजेण्डाहरू थातीमा छन् । त्यसैले यूरोपीय संघबाट हामी प्रशस्त सिक्न सक्छौ ।

सन्दर्भ/आधार

- यूरोपेली आयोगको कार्य प्रणालीको अवलोकन एवं अन्तरक्रिया, यूरोपेली आयोगको कार्यालय, ब्रसेल्स, नोभेम्बर १०, २००६
- Profile European Commission, Maastricht School of Management, Maastricht, The Netherlands, 2006

